

сучасного світу – зростання населення при обмеженості ресурсів. Брак ресурсів і запровадження нових технологій, зокрема робототехніки, з великою ймовірністю обумовить ситуацію, за якої посиляться розшарування світу на дві зони – технологічний центр і периферію капіталістичної системи, що поглибить нееквівалентний обмін між центром і периферією і зумовить остаточну втрату суб’єктності країн капіталістичної периферії.

Отже, формування нового циклу накопичення капіталу, яке триватиме декілька десятиліть зумовить втрату суб’єктності низки національних держав, суверенітет і кордони яких будуть існувати лише формально. Багато країн просто не витримають турбулентності світового порядку, що спричинить їх розпад і/або детермінує стан постійних війн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арриги Д. Долгий двадцатый век. Деньги, власть и истоки нашего времени / Д. Арриги. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 472 с.
2. Бродель Ф. Динамика капитализма / Ф. Бродель. – Смоленск: Полиграма, 1993. – 128 с.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. У 3-х т. Том 1. Структури повсякденності: можливе й неможливе / Ф. Бродель. – К.: Основи, 1995. – 543 с.
4. Гильфердинг Р. Финансовый капитал / Р. Гильфердинг. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1959. – 491 с.
5. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. У 3-х т. Том 3. Час світу / Ф. Бродель. – К.: Основи, 1998 – 631 с.
6. Кревельд М. Расцвет и упадок государства / М. ван Кревельд. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 544 с.
7. Мак-Нил У. В погоне за мощью. Технология, вооруженная сила и общество в XI–XX веках / У. Мак-Нил. – М., 2008. – 456 с.
8. Валлерстайн И. Исторический капитализм. Капиталистическая цивилизация / И. Валлерстайн. – М.: Товарищество научных изданий КМК, 2008. – 176 с.

УДК 330.113.4

Валесян С.В.

Харківський національний
університет імені В.Н.Каразіна

ПАРАДОКСИ „КЛАСИЧНОЇ” РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕГРАЦІЇ КАПІТАЛІЗМУ І ПОЛІТИКИ

*Розглядаються основні постулати класичної ринкової економіки, центральним поняттям якої є принцип саморегуляції і політики невтручання держави у процес товарного обміну. Досліджуються основні системні парадокси, пов’язані з роботою *laissez-faire*, що є запорукою для виникнення антикапіталістичних рухів. Також аналізується взаємовідносини основних протиріч саморегуляції ринку та їх проекція на політичну нестабільність у державі та суспільстві.*

Ключові слова: лібералізм, ринкова економіка, капіталізм XIX ст., невтручання, робітничий рух.

© Валесян С.В., 2014.

Валесян С.В.

ПАРАДОКСЫ „КЛАССИЧЕСКОЙ” РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ, КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЕ ЭЛЕМЕНТЫ ИНТЕГРАЦИИ КАПИТАЛИЗМА И ПОЛИТИКИ

*Рассматриваются основные постулаты классической рыночной экономики, центральным понятием которой, является принцип саморегуляции и политики невмешательства государства в процесс товарного обмена. Исследуются основные системные парадоксы, связанные с работой *laissez-faire*, являющиеся залогом для возникновения антикапиталистических движений. Также, анализируется взаимоотношение основных противоречий саморегуляции рынка и их проекция на политическую нестабильность в государстве и обществе.*

Ключевые слова: либерализм, рыночная экономика, капитализм XIX в, невмешательство, рабочее движение.

Valesyan S.

PARADOXES OF THE „CLASSICAL” MARKET ECONOMY AS THE BACKBONE ELEMENTS OF CAPITALISM AND INTEGRATION POLICY

*This article discusses the basic postulates of classical market economy, the central concept which is the principle of self-regulation and policy of non-interference of the state in the process of commodity exchange. We study the basic system paradoxes associated with the work of *laissez-faire*, which are the guarantees for the emergence of anti-capitalist movements. Also analyzed the relationship of the basic contradictions of self-regulation of the market and their projection on the political instability in the state and society.*

Key words: liberalism, market economy, capitalism of the XIX century, *laissez-faire*, the labor movement.

Розглядаючи сучасні політичні трансформації на пострадянському просторі і роль неолібералізму в цих процесах, мимоволі задаєш собі питання: чи дійсно ті принципи, які були закладені в фундаменті класичного лібералізму і діяли вже понад два століття, актуальні й сьогодні? Чи актуальний процес тотальної товаризації, що звертає на товар речі, які, на перший погляд, не піддаються ніяким метаморфозам? І, нарешті, чи є роль держави у такій ситуації, настільки відчуженою, як це сформульовано в принципі *laissez-faire*?

Нашою гіпотезою буде твердження про те, що сама механіка ринку, принципи ринкового обміну в історичній перспективі, які проголошують невтручання держави в ціноутворення, сьогодні перестають працювати через нерозв'язані суперечності. Відбуваються процеси, зворотні логіці вільного ринку, а саме: відмова від фіксованої грошової маси (золотого стандарту), загальне виборче право, встановлення мінімальних соціальних гарантій і т.д. Те, що М. Ротбарт називав „корпоративним лібералізмом”, можна назвати кінцем *laissez-faire*. Тому нашим завданням буде встановлення чіткої закономірності, що припускає поступовий

рух ринкового капіталу в лоно державного регулювання протягом XIX ст.

Аналіз такого роду парадоксу можливий, якщо розглянути епоху, яка найбільше відповідає основним принципам ринкової економіки, а саме епоха англійського капіталізму XIX ст. Спробуємо співвіднести принципи англійського ринку з основними постулатами економічного лібералізму.

Під таким кутом відразу ж стає ясно, що після Першої світової війни, економічний лібералізм набуває гібридної форми, яка мало схожа зі своїм класичним визначенням.

Ринкова система – це економічна система, контрольована, регульована і керується виключно самими ринками: „Подібна економіка виходить з припущення, що люди поведуться таким чином, щоб отримати максимальну грошову вигоду. Вона передбачає існування ринків, на яких пропозиція товарів, доступних за певною ціною, повинно відповідати попиту на них за однаковою ціною ціні. Вона виходить з наявності грошей, які мають купівельну спроможність в руках їх власників. Виробництво в такому випадку регулюється цінами, бо від цін залежать доходи тих, хто ним керує; розподіл товарів також залежить від цін, бо ціни формують доходи, а саме за допомогою доходів вироблені товари

розподіляються серед членів суспільства” [1, с.82].

Важливо підкреслити, що саморегулювання передбачає виробництво всього виключно для продажу на ринку, і джерелом будь-яких доходів є подібні акти продажу. З цього випливає, що існують ринки і для всіх факторів виробництва, не тільки товарів і послуг, але й для праці, землі і грошей: „Якщо ці умови виконуються, то всі ці доходи виникають з продажів на ринку, і їх виявляється якраз достатньо для того, щоб купити всі вироблені товари” [1, с.83].

Висновки з цих постулатів мають далекосяжні політичні наслідки, оскільки, ніяка зовнішня сила не повинна перешкоджати роботі ринків і вільного ціноутворення: „Неприпустимо також втручання в процес пристосування цін до мінливих умов ринку, чи йдеться про ціну товарів, праці, землі або грошей. Отже, повинні існувати ринки для всіх факторів промислового виробництва” [1, с.84]. Інакше кажучи, ринок не терпить будь-якого зовнішнього регулювання. Праця, таким чином, виражається у вільному ринку праці, що забезпечує високу мобільність робочої сили (в Англії, цьому процесу сприяло пом'якшення в 1795р. Закону про осілість 1662г), земля – у вільному доступі до ресурсів виробництва, а гроші – в золотому стандарті, який фіксує обмежена кількість грошей в економіці. Також золотий стандарт, був свого роду міжнародною системою для торгових і кредитних розрахунків. За фактом національні валюти були тільки розписками, що гарантують отримання золотих грошей у банку.

Логіка ринку диктує товаризацію праці, грошей і землі, однак, при більш детальному розгляді, ми вже бачимо, що ці поняття товарами не є, бо людина, природа і гроші мають набагато ширші якості, ніж якості будь-якого іншого товару. Ми розуміємо, що це фікція, але ринок сприймає ці поняття тільки як товари: „робітник – такий же товар, як і будь-який інший, однак з тією відмінністю, що й мінова його вартість, і споживча вимірюються кількістю праці” [2, с.239]. Історичний погляд на цю фікцію демонструє всю суть протиріччя між ринком і фіктивними товарами.

Уже на зорі капіталізму суспільство стихійно опиралося будь-яким спробам перетворити його на ринкове суспільство. Суспільство, яке по відношенню до ринку, стоїть на позиції предикату. Так, у самий бурхливий період промислової революції (1795-1834), формуванню ринку праці

перешкоджав Закон Спінхемленда (1795). Цей закон являв собою систему пільг незаможним верствам населення, які видаються навіть окрім заробітної плати. Такого роду „право на життя” діяло до 1834 р. Однак вся згубність цього закону була ще більш показовою щодо принципу *laissez-faire*: „При новому режимі, режимі „економічної людини”, ніхто не став би працювати за плату, якщо він міг забезпечити собі засоби до існування, нічого не роблячи. Інша важлива причина радикальної відмови від політики Спінхемленда була менш очевидною для більшості авторів XIX ст., а саме, що систему заробітної плати потрібно зробити універсальною, в тому числі і в інтересах самих же суб'єктів найманої праці, нехай навіть це означало б позбавити їх права вимагати гарантованих законом засобів до існування” [1, с.93].

В умовах підйому промислового виробництва стало зрозумілим, що закон Спінхемленда гальмує розвиток суспільства і держави в цілому. Побічні ефекти виникли моментально: низька продуктивність праці, швидке зростання населення, колосальне безробіття. Всі ці синдроми завжди були об'єктом критики лібералів щодо соціалізму, але питання було не в згубному впливі держави, а в тих, зацікавлених лобістів, яким Спінхемленд був важливий для утримання свого політичного впливу. Насамперед, це земельна аристократія – найреакційніший клас буржуазної революції XIX ст.

Такий перший підсумок роботи соціальної держави. Сила речей змусила суспільство усвідомити необхідність скасування безумовного права незаможних на допомогу. Реформа закону про бідних (1834 р.) знищила всі перешкоди на шляху до ринку праці.

Саме в наступні десятиліття після Спінхемленда і Реформи закону про бідних людина постала перед новим випробуванням у вигляді вільної праці. Саме в цей період екстенсивної пролетаризації робітник усвідомив своє колективне і класове буття. Це і є початком кінця справжнього ринку, набуття класової свідомості стимулювало найбільш незахищені верстви населення знаходити механізми та інструменти для боротьби. Такими інструментами виявилися робочі організації, які легально почали свою діяльність з 1870 р.

Відкриття ринку праці зіграло фатальну роль для класичного лібералізму, адже пролетарії, у своїй сукупності, мають таке ж ринкове право входити між собою в цінову змову для більш високої ціни за свою працю,

як і капіталісти, змовляючись, здатні завищувати ціни на свій товар. Гарантування прав власності для капіталізму – один із найважливіших елементів існування ринку. Такі гарантії повністю виключають ті сили, які ці права власності ставили під сумнів.

Показово, що в Англії повне виборче право надавалося тільки після 1884 р. Апеляція профспілок до політичних методів боротьби наділила небувалими повноваженнями державу, котра, до цього була „нічним сторожем” лібералізму. Очевидно, що демократичні інститути згубно впливають на вільну конкуренцію. У Британії до 1832 р., право голосу мав тільки один з дванадцяти дорослих чоловіків. До 1867 р. це право було вже у одного з семи: „Отже, в період найвищої величі Британії, демократія була обмежена. Участь у виборах вважалася не правом, а привілеєм” [3, с. 451]. Ця теза багато в чому схожа з думкою сучасного економічного лібертаріанства, що виступає за податковий або освітній ценз у виборчій системі. Виборець тимчасово ставав законодавцем, державним діячем, благочестивість якого суспільство буде відслідковувати.

Консервативні противники парламентської реформи розуміли, що загальне виборче право ставить під загрозу права власності. Це відзначав і Д.Рікардо, який недовгий час був членом англійського парламенту. Будучи прихильником загального виборчого права, він тим не менш писав в 1818 р., що права власності настільки важливі для гарного правління, що він погодився б „позбавити права голосу тих, кому обґрунтовано приписують намір захопити права власності” [4, р.455].

Плутанина в питанні про відносини між ринковими відносинами і демократією виникає через те, що капіталістичні системи, хоч і в обмеженій формі, але працюють за принципом саморегуляції, тому виборчого права, тобто зовнішнього по відношенню до себе, вони не терплять. Якщо ж ми розглянемо недемократичні режими, які домоглися певного економічного успіху, то це сталося виключно з політичної волі авторитарних правителів, які мають великий людський і адміністративний ресурс, який використовується виключно на потреби форсованої модернізації: „економічне зростання прискорюється, коли рівень демократії „низький”, і сповільнюється із досягненням помірного обсягу політичної свободи ... нова демократія здатна стримати деспотизм влади, але при розширенні

демократії, подальше збільшення політичних свобод заважає зростанню інвестицій через загострення боротьби за перерозподіл доходів” [3, с.453].

Наймана праця негайно підштовхує державу до якнайшвидшого втручання. Перш за все, інтервенціоналізм зазіхав на золотий стандарт, оскільки держава не мала права проводити грошову емісію, яка була необхідна для соціальних реформ. За будь-якої грошової емісії, понад фіксованої кількості золота і відповідній йому кількості купюр, емісія додаткової валюти відразу ж призведе до інфляції. У зв'язку з цим, у держави виникали й проблеми безпеки. Наприклад, золотий стандарт не дозволив уряду С. Ю. Вітте почати емісію незабезпечених рублів у Російській імперії, коли почалася російсько-японська війна 1904-1905 рр., що спричинило необхідність взяти французький кредит для погашення бюджетного дефіциту [5]. Інакше кажучи, золотий стандарт для держави мав характер гамівної сорочки. Такі поняття, як „дешеві” або „дорогі гроші”, з'явилися тільки після скасування золотого стандарту, держава почала процес маніпуляцій над кількістю грошей в економіці: „Політики змушені були відповідати на ці вимоги, але настільки високий попит на захищеність не міг бути задоволений у жорстких рамках урядового бюджету, встановлених золотим стандартом. Тому світ відмовився від „гамівної сорочки” золотого стандарту, який у той час був основною гарантією вільної торгівлі і вільного перетікання капіталу. Межі закрилися” [6, с.49]. Уряди масово відмовлялися від золотого стандарту вже в 30-х роках ХХ ст. і переходили до націоналізації бюджетного сектора і т.п.

Ринкові відносини за будь-яких обставин переходять під контроль держави, стаючи, таким чином, все менш ринковими. Державна система регулювання має двоякий характер. З одного боку, держава виступає як арбітр у процесах ринкового обміну у формі, наприклад, антитрестового законодавства, а, з іншого – може виступати як інструмент недопуску на ринок нових гравців, що пов'язано з найтіснішим переплетенням інтересів бізнесу й політики.

Економіка і політика входять в одну ірраціональну колію, яка не піддається чіткому розмежуванню, тим самим знищуючи суть *laissez-faire*. Економічний лібералізм увійшов у суперечність сам із собою, відправивши в соціальну м'ясорубку цілі покоління робітників і ставши

причиною двох світових воєн. Відтепер ринок обмежує власну експансію в суспільство, капіталізм уже не може претендувати на повне право володіння фіктивними товарами у вигляді праці, землі і грошей. Ринок зайняв схоже місце з тим, яке він займав у докапіталістичну епоху абсолютизму і меркантилізму, а саме – предиката в суспільних відносинах та інструменту для реалізації геополітичних інтересів. Показовий приклад Китаю та його „соціалізму з китайською специфікою”. Функції капіталізму повністю підпорядковані правлячій партії і можуть існувати тільки в умовах, які наказує п'ятирічний інвестиційний план [7]. Простіше кажучи, ринкова економіка сама поставила себе в умови регулювання і вже не становить такої небезпеки, яку несла після усунення закону Спінхемленда. Однак ця трансформація породжує масу нових проблем, які доведеться вирішувати вже наступним поколінням. Це, насамперед, проблема екології. Держава займає тут знову двоїсте становище, оскільки тільки держава здатна стати суб'єктом і двигуном боротьби за охорону навколишнього середовища, з іншого ж боку, – приносити природу в жертву політичним і ринковим інтересам.

У підсумку потрібно зауважити, що інтерпретація капіталізму ХХ-ХХІ ст. крізь призму класових протиріч знаходить масу труднощів уже на початковому етапі. Вже неможливе чітке розходження класів унаслідок розвитку засобів виробництва:

„Вже неможливо розмежувати суспільні класи; буржуазія і пролетаріат більш не протистоять один одному; серед самих найманих робітників виникають все більш і більш тонкі відмінності; деякі з них відтепер є акціонерами; управлінці керують підприємствами, не будучи їх власниками ... ” [2, с.396]. Це тільки підтверджує нашу гіпотезу: трансформація економічного лібералізму прийшла до необхідності реформування своїх внутрішніх механізмів під протекторатом державного контролю та регулювання суспільно-економічних відносин.

ЛИТЕРАТУРА

1. Полянський К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Полянський. – СПб.: Алетейя, 2002. – 320 с.
2. Аттали Ж. Карл Маркс: Мировой дух / Ж. Аттали. – М.: Молодая гвардия, 2008. – 406 с.
3. Бетелл Т. Собственность и процветание / Т. Бетелл. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 480 с.
4. Ricardo D. Works and Correspondence / David Ricardo. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1962. – 501 p.
5. Зингалес Л. Спасение капитализма от капиталистов: Скрытые силы финансовых рынков – создание богатства и расширение возможностей / Л. Зингалес, Р. Раджан. – М.: ТЕИС, 2004. – 492 с.
6. Ильин С. Витте / С. Ильин. – 2-е изд., испр. – М.: Молодая гвардия, 2012. – 511 с.
7. Наварро П. Грядущие войны Китая. Поле битвы и цена победы / П. Наварро. – М.: Вершина, 2007. – 272 с.

УДК. 321.(73)

Коротков Д. С.

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

ІНСТИТУЦІЙНА МАТРИЦЯ ПОЛІТИКИ „М'ЯКОЇ СИЛИ” США

Досліджено процеси формування та інституціалізації політики „м'якої сили” США в контексті її зовнішньополітичної діяльності. Визначено істотний вплив демократичних політичних цінностей, сфери культури та вільних потоків інформації Сполучених Штатів на характер світового геополітичного процесу. Доведено, що основою ефективного використання політики „м'якої сили” США є системність дій усього її інструментарію.

Ключові слова: „м'яка сила”, політичні цінності, демократія, громадянське суспільство, інформаційні війни, масова культура, публічна дипломатія.